

ista prohibitionē cum illa jussione, ne invicem adversentur, intelligenda est exceptio, id est, non licere cuiquam defuncti fratris ducere uxorem, si defunctus posteros reliquit; aut etiam illud esse prohibitum, ne liceret ducere fratris uxorem, etiam quæ a fratre vivo per repudium recessisset. Tunc enim, sicut Dominus dicit, ad duritiam Judæorum Moyses permiserat dare libellum repudii¹, et per hanc dimissionem potuit putari, quod licite quisquam sibi uxorem copularet fratris, ubi adulterium non timeret, quoniam repudio discessisset.

QUÆSTIO LXII.

« TURPITUDINEM mulieris et filiæ ejus non revelabis²: » id est, ne putet quisquam licere sibi ducere filiam uxoris suæ. Simul enim mulieris et filiæ ejus non licet revelare turpitudinem, id est, ambabus misceri, et matri et filiæ.

QUÆSTIO LXIII.

« FILIAM filii ejus et filiam filiæ ejus non accipies. » Etiam neptem uxoris de filio vel de filia duci prohibuit. « Uxorem super sororem ejus non accipies in zelum³. » Hic non prohibuit superducere, quod licebat antiquis propter abundantiam propagationis: sed sororem sorori noluit superduci; quod videtur fecisse Jacob, sive quia nondum fuerat Lege prohibitum, sive quia suppositæ alterius fraude deceptus est⁴, et illa magis de placito veniebat, quam posterius accepit, sed injustum erat priorem dimitti, ne faceret eam mœchari. Hoc autem quod ait « in zelum, » utrum ideo positum est, ne sit zelus inter sorores, qui inter illas quæ sorores non essent contemnendus fuit: an ideo potius, ne propter hoc fiat, id

¹ Matth. xix, 8. — ² Levit. xviii, 17. — ³ Ibid. 17, 18. — ⁴ Gen. xxx, 28.

est, ne hoc animo fiat, ut in zelum sororis soror superducatur.

QUÆSTIO LXIV.

« ET ad mulierem in segregatione immunditiæ ejus non accedes, revelare turpitudinem ejus¹: » id est, ad menstruatam mulierem non accedes. Segregabatur enim secundum Legem, propter immunditiam. Hoc cum superius satis sufficienter prohibuisset, quid sibi vult quod etiam hic hoc eisdem præceptis voluit adjungere? An forte in superioribus quod jam dictum est, ne figurate accipiendum putaretur, etiam hic positum est, ubi talia prohibita sunt, quæ etiam tempore Novi Testamenti remota umbrarum veterum observatione, sine dubio custodienda sunt? Quod videtur etiam per prophetam Ezechielem significasse, qui inter illa peccata, quæ non figuratæ, sed manifestæ iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat², ad mulierem menstruatam si quis accedat, et inter justitiæ merita si non accedat. Qua in re non natura damnatur, sed conciepidæ proli noxium perhibetur.

QUÆSTIO LXV.

« ET ad uxorem proximi tui non dabis concubitum » seminis tui, inquinari ad eam³. » Ecce ubi rursus prohibet adulterium, quod cum aliena uxore committitur, quod etiam in Decalogo prohibetur⁴. Unde apparet illa ita prohibita, ut etiam mortuis viris suis non ducantur uxores, quarum prohibet turpitudinem revelari.

¹ Levit. xviii, 19. — ² Ezech. xviii, 6, et xxii, 10. — ³ Levit. xviii, 20. — ⁴ Exod. xx, 14.

QUÆSTIO LXVI.

« **Et** a semine tuo non dabis servire principi ¹. » Hic non video quid intelligatur, nisi principi qui pro Deo colitur. Non enim ait δουλεύειν, sed λατρεύειν, in græco, quod latinus non solet interpretari, nisi ut dicat « servire : » plurimum autem distat. Nam servire hominibus sicut servi serviunt, quod non est λατρεύειν, sed δουλεύειν, Scriptura non prohibet; servire autem secundum id quod est λατρεύειν, non jubetur hominibus, nisi uni vero Deo, sicut scriptum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ². » Non solum autem hoc verbo, quod ait λατρεύειν, satis significat quem principem dicat, id est, cui cultus tanquam Deo exhibetur, verumetiam eo quod adjungit, « **Et** non profanabis nomen sanctum, » sive Dei, de cujus populo datur illo modo servire principi; sive nomen sanctum ipsius populi Israël, propter quod dicitur : « Sancti estote, » quoniam ego sanctus sum ³. » Opportunissime etiam hic adjungit, « **Ego Dominus :** » hoc utique admonens, quia illi soli debetur λατρεία, id est, ea servitus, qua servitur Deo.

QUÆSTIO LXVII.

Quod dicit. « **Et** exhorruit terra eos, qui insident super » eam ⁴, » propter mala facta eorum, quæ superius commemoravit, non ideo dictum putandum est, quod habeat terra sensum, quo ista sentiat et exhorreat : sed nomine terræ homines significat, qui sunt super terram. Proinde cum hæc mala faciunt homines, inquinant terram, quia inquinantur homines qui hæc imitantur : et exhorret terra, quia exhorrent homines, qui nec faciunt nec imitantur.

¹ Levit. xviii, 21. — ² Deut. vi, 13. — ³ Levit. xi, 44, et xix, 2; et 1 Petr. i, 16. — ⁴ Levit. xviii, 25.

QUÆSTIO LXVIII.

« **Non** furtum facietis, neque mentiemini, neque calumniam faciet unusquisque proximo ¹. » Illud de furto positum est in Decalogo. Quod autem dicit, « Neque mentiemini, neque calumniam faciet unusquisque proximo ², » mirum si non eo præcepto continetur, quod ibi positum est, « Neque falsum testimonium dices adversus proximum tuum : » quoniam neque calumnia sine mendacio fieri potest, quod falsi testimonii generalitate concluditur. Sed utrum hæc aliqua compensatione admittenda sint, magna quæstio est : sicut de mendacio pene omnibus videtur, quod ubi nemo læditur, pro salute mentiendum est. Utrum ergo ita et de furto : an furtum fieri non potest, ubi nullus læditur? Quinimo fieri potest, etiam quando ei, cui fit, consulitur, tanquam si quisquam homini volenti se occidere, gladium furetur. Nam calumnia nescio utrum cuiquam ad ejus utilitatem fieri possit : nisi forte quod ad majus gaudium fiebat, quo postea fruerentur, quod Joseph de scypho calumniabatur fratribus suis, quibus etiam explorationis falsum crimen intenderat ³. Quamquam si definitionibus ista determinare tentemus, fortasse furtum non est, nisi quando alieno occulte ablato proximus læditur; et calumnia non est, nisi quando falsi criminis objectione proximus læditur : mendacium autem non possumus dicere tunc tantummodo esse, quando proximus læditur : cum enim falsum ab sciente dicitur, procul dubio mendacium est, sive illo quiquam, sive nemo lædatur. Proinde magna quæstio de mendacio, utrum possit aliquando justum esse mendacium, facile solveretur fortasse, si sola præcepta intueremur, non et exempla. Nam quid isto præcepto absolutius, « Non men-

¹ Levit. xix, 11. — ² Exod. x, 15. — ³ Gen. xlii.

» tiemini? » Sic enim dictum est, quomodo, « Non facies » tibi idolum¹: » quod factum non potest aliquando justum esse. Et quomodo dictum est; « Non mœchaberis: » quis autem dicat aliquando mœchiam justam esse posse? Et, « Non furaberis: » secundum enim definitionem illam furti, justum esse furtum nunquam potest. Et, « Non occides, » quoniam cum homo juste occiditur, lex eum occidit, non tu: numquid ita dici potest, cum homo juste mentitur, lex mentitur? Sed exempla faciunt difficillimam quæstionem. Mentitæ sunt obstetrices Ægyptiæ, et bona illis Deus retribuit²: mentita est Raab pro exploratoribus terræ, et ideo liberata est³. An ex quo dictum est in Lege: « Non mentiemini, » ex illo intelligendum est nec in tali causa licere mendacium, in quali causa legitur Raab esse mentita? Sed magis credibile est, quia injustum erat mendacium, ideo prohibitum, non quia prohibitum, ideo factum injustum. Fortassis ergo, sicut de obstetricibus diximus, non hoc in eis remuneratum quod mentitæ sunt, sed quod infantes Hebræos liberaverunt, ut propter hanc misericordiam illud peccatum veniale sit factum, non tamen existimetur non fuisse peccatum: sic etiam de Raab intelligendum est, remuneratam in illa liberationem exploratorum, ut propter eandem liberationem venia sit data mendacio. Ubi autem venia datur, manifestum est esse peccatum. Sed illud cavendum est, ne ita quisque existimet etiam cæteris peccatis, si propter liberationes hominum fiant, ita veniam posse concedi. Multa enim mala intolerabilia et nimium detestanda istum sequuntur errorem.

¹ Exod. xx, 4. — ² Id. i, 19. — ³ Jos. ii, 4.

QUESTIO LXIX.

« Non nocebis proximo¹. » Si quid sit nocere et non nocere, pateret hominibus, hoc generale præceptum ad innocentiam retinendam fortasse sufficeret. Omnia enim quæ prohibentur committi in proximum, ad hoc unum referenda sunt, quod dictum est, « Non nocebis proximo. » Nam quod sequitur, « Non rapies, » nisi ad hoc referatur, ne rapiendo noceatur, aliquando evenit, ut non rapiendo quisque noceat. Nam gladius insanienti rapiendus est, et si non fecerit quis ut oportuerit, magis nocuerit.

QUESTIO LXX.

Quis est quod cum supra dixisset: « Non odio habebis » fratrem tuum in animo tuo: arguendo argues proximum tuum, et non accipies propter ipsum peccatum², » consequenter adjunxit: « Et non vindicatur manus tua: » utrum pro eo quod est, non punitur. Animo enim bono facis, cum disciplinam peccanti proximo imponis, nec accipias peccatum ejus negligendo. Ad hoc enim pertinet quod ante posuit, « Non odio habebis proximum tuum in » animo tuo. » Videri enim potest ei qui arguitur, quod oderis eum, cum non sit in animo tuo. An, « Non vindicatur manus tua, » hoc potius admonet, ne quæras vindicari manum tuam, nec ulciscendi libidine rapiaris? Nam quid est aliud, vindicari velle, nisi lætari vel consolari de alieno malo? Et ideo dictum est: « Non irasceris filiis » populi tui. » Sic enim recte ira definita est, quod sit ulciscendi libido. Quidam vero codices habent, « Et non » vindicabitur manus tua: » id est, ne arguendo vindicare te velis, sed potius consulere illi quem arguis.

¹ Levit. xix, 13. — ² Id. xvii, 17, 18.

QUÆSTIO LXXI.

« Et incisiones super animam non facietis in corpore vestro¹. Super animam dixit, » super funus mortui: de anima quippe dolor est quæ recessit. Ad hunc autem dolorem pertinet luctus, in quo luctu nonnullæ gentes habent consuetudinem secare corpora sua. Hoc fieri Deus prohibet.

QUÆSTIO LXXII.

« Ita ut fornicentur in principes de populo suo². » Non de populo suo principes, sed de populo suo fornicentur. Eos quippe principes vult hic intelligi, qui pro diis colebantur: sicut Apostolus dicit: « Secundum principem potestatis aëris³: » et in Evangelio Dominus, » Nunc princeps hujus mundi missus est foras: » et, » Ecce venit princeps mundi, et in me nihil inveniet⁴. »

QUÆSTIO LXXIII.

« Homo, homo quicumque adulteraverit uxorem viri, » aut quicumque adulteraverit uxorem proximi sui, morte moriantur⁵; » pluraliter dixit, « Morte moriantur⁶, » hoc est, qui adulteravit, et quæ adulterata est. Hic aliquid distare voluit inter quemlibet virum et proximum, quamvis multis locis proximum pro omni homine ponat. Sed quæ est ista locutio, ut cum jam dixisset de viro, hoc idem repetierit de proximo, cum sit consequens, ut multo magis ab uxore proximi abstinendum sit, si ab uxore cujuslibet viri abstinendum est? Nam si prius de proximo dixisset, ne putaretur uxorem licere adulterare non proximi, addendum fuisset de quolibet viro: nunc vero si

¹ Levit. xix, 28. — ² Id. xx, 5. — ³ Ephes. 1, 2. — ⁴ Joan. xii, 31. — ⁵ Id. xiv, 30. — ⁶ Levit. xx, 10.

quod minus est non licet, quanto minus licet quod majus malum est? Nam si non licet adulterare uxorem cujuslibet viri, quanto magis proximi? An forte ista repetitio tanquam exponit quid prius dictum sit, ut ideo intelligat homo quantum malum sit adulterare uxorem viri, quia si hoc fecerit, uxorem proximi adulterat? Proximus est enim omnis homo homini.

QUÆSTIO LXXIV.

« Et mulier quæ accesserit ad omne pecus, ascendi ab eo, interficietis mulierem et pecus: morte moriantur; » rei sunt¹. » Quæritur quomodo sit reum pecus, cum sit irrationale, nec ullo modo legis capax. An quemadmodum transferuntur verba modo locutionis, quæ græce appellatur μεταφορῶν, ab animali ad inanimale, sicut dicitur improbus ventus, vel iratum mare, ita et hic translatum est a rationali ad irrationale? Nam pecora inde credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.

QUÆSTIO LXXV.

« Quicumque acceperit sororem suam ex patre suo, » aut ex matre sua, et viderit turpitudinem ejus; improperium est: exterminabuntur in conspectu generis sui. » Turpitudinem sororis suæ revelavit, peccatum suum accipient². » Quid ait in hoc loco, « viderit, » nisi concumbendo cogoverit? sicut in Lege dicitur: « Cognovit uxorem suam³, » pro eo quod est, mixtus est ei. Et quid ait, « Peccatum suum accipient, » cum de pœna eorum loqueretur, nisi quia et ipsam pœnam peccati, peccatum voluit appellare?

¹ Levit. xx, 16. — ² Ibid. 17. — ³ Gen. iv, 1, 17 et 25.

QUÆSTIO LXXVI.

I. « **QUICUMQUE** dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suæ revelavit: sine filiis morientur¹. » Quæritur quousque sit intelligenda ista cognatio, cum ex longo gradu liceat utique accipere uxorem, semperque licuerit. Sed intelligendum est ex his gradibus, quos prohibuit, non licere, et secundum ipsos dictum, « Qui cumque dormierit cum cognata: » ubi et aliquas non commemoratas intelligendas dimisit, sicut sororem de utroque parente, sicut uxorem fratris matris, id est, avunculi. Nam de uxore patris primum prohibuit, quamvis hæc non cognatio, sed affinitas perhibetur. Sed quid est, « Sine filiis morientur: » cum filii ex hujusmodi conjunctionibus et ante nati sint, et hodieque nascantur? An hoc intelligendum est Lege Dei constitutum, ut quicumque ex eis nati fuerint, non deputentur filii, id est, nullo parentibus jure succedant.

II. « **Et non execrabiles facietis animas et in pecoribus, et in volucribus, et in omnibus serpentibus terræ, quæ ego segregavi vobis in immunditiam². »** Videtur hic significare non hæc natura immunda esse, sed aliquo sacramenti signo; quandoquidem dicit, « Quæ ego segregavi vobis in immunditiam, » tanquam immunda eis non essent, si eis segregata non essent.

QUÆSTIO LXXVII.

« **Et vir aut mulier, si forte fuerit illi ventriloquus, aut incantator, morte moriantur ambo: lapidibus lapidabitis eos; rei sunt³. »** Utrum vir et mulier, an vir et ventriloquus, aut mulier et ventriloquus sive incantator. Sed hoc magis, et qui habet, et quem habet.

¹ Levit. xx, 20. — ² Ibid. 25. — ³ Ibid. 27.

QUÆSTIO LXXVIII.

« **Mulierem** fornicariam et profanam non accipient, et mulierem ejectam a viro suo; quoniam sanctus est Domino Deo suo¹. » Superius, « non accipient, » dixerat: nunc autem, « quoniam sanctus est, » non quoniam sancti sunt: de pluribus qui uno sunt tempore sacerdotibus loquebatur, et de unoquoque eorum dixit, « quoniam sanctus est, » locutione qua solet uti Scriptura. Nam unum illum summum postea commemorat, qui intrabat ad Sancta sanctorum. Nam et pluraliter conclusit, dicens: « **Et sanctificabis eum: dona Domini Dei vestri iste offeret; sanctus est, quoniam sanctus ego Dominus, qui sanctifico eos². »** Quantum autem pertinet ad dona, quoniam dixit, « **Dona Domini Dei vestri ipse offeret, »** non solum summus ille offerebat, sed etiam secundi sacerdotes. Ac per hoc quod ait, « **Mulierem fornicariam et profanam et ejectam a viro suo non accipient, »** hoc et secundi sacerdotes prohibiti sunt: nam de summo postea dicit, qui etiam non nisi virginem accipere jussus est.

QUÆSTIO LXXIX.

« **Et sacerdos magnus a fratribus suis³: »** id est, qui inter fratres suos magnus est, ille scilicet unus magnus sacerdos, « **Cui fusum est super caput ex oleo Christo⁴: »** ipsum oleum appellat Scriptura Christum.

QUÆSTIO LXXX.

« **Et consummatus manus induere vestimenta⁵: »** illa utique, quæ in veste sacerdotali operosissime describuntur.

¹ Levit. xxi, 7. — ² Ibid. 8. — ³ Ibid. 10. — ⁴ Ibid. — ⁵ Ibid.

QUÆSTIO LXXXI.

« CAPUT non reteget cidari, et vestimenta sua non » scindet, et super omnem animam mortuam non introi- » bit¹. » Intelligitur ea quæ supra dixit, in luctu facere eum prohibitum, id est, caput nudare cidari, et vestimenta scindere. Vestimenta enim scindere lugentium erat antiquorum: sicut de Job scriptum est, cum ei filii ejus ruina nuntiarentur oppressi². Nudare autem caput cidari propterea lugentis esse potuit, quia detractio est ornamenti. Quod vero ait, « Super omnem animam mor- » tuam non introibit³: » quomodo dicat animam mortuam corpus mortuum, difficile est intelligere: ea tamen Scripturarum est usitata locutio, quæ nobis inusitatissima est. Nomen ergo reatricis suæ etiam corpus accipit anima destitutum, quoniam reddendum illi est in resurrectione; sicut ædificium quod appellatur Ecclesia, etiam cum inde Ecclesia exierit, qui homines sunt, nihilominus Ecclesia dicitur. Sed cum corpus non accipiat animæ nomen in homine vivente, quomodo tunc vocetur anima, cum caruerit anima, mirum est. Porro si animam mortuam intellexerimus a corpore separatam, ut ipsam separationem mortem dixisse videatur, id est, ut anima mortua sit dirempta a corpore, non natura sua perdita: (Non enim et cum dicimur mortui peccato⁴, natura dicitur interiisse, sed quod jam peccato non utimur: ut sic intelligatur anima mortua, id est, corpori mortua, quod uti eo desierit, cum in sua natura vivat:) quomodo potest quisquam intrare super animam mortuam, quod sacerdos iste prohibetur, cum quisquis intrat, super mortuum corpus intret, non super animam quæ discessit a corpore? An ipsam vitam temporalem animæ vocabulo appellavit,

¹ Levit. XXI, 10, 11. — ² Job. 1, 20. — ³ Levit. XXI, 11. — ⁴ Rom. VI, 2.

quæ utique mortua est in defuncto corpore, anima illa emigrante, quæ mori non potest? Non quod ipsa vita anima fuerit, sed quod per animæ præsentiam, qua subsistebat, nomen ejus acceperit: sicut distinximus, cum de sanguine loqueremur¹, quid dictum sit: « Anima omnis » carnis, sanguis ejus est². » Est enim et ipse sanguis mortuus in corpore mortui: non enim cum abscedente anima abscessit. Vetuit ergo Scriptura summum sacerdotem etiam super patris vel matris funus intrare; quod secundum non prohibuit. Sequitur enim, « Super patrem » suum et super matrem suam non inquinabitur³. » Ordo est autem verborum, « Super patrem suum non » inquinabitur, nec super matrem suam. »

QUÆSTIO LXXXII.

« Et de sanctis non exhibit⁴: » eo procul dubio tempore, quo suorum funera celebrabantur; sicut et septem diebus, quibus sanctificabatur⁵ de sanctis est exire prohibitus: non autem semper. Sane si uxores ducere, vel filios gignere non vetabantur summi tunc sacerdotes, magna oritur quæstio; cum Lex etiam conjugali concubitu immundum hominem dicat usque ad vesperam, etiam cum abluerit corpus suum aqua⁶; et jubeatur summus sacerdos propter incensum continuationis bis in die quotidie intrare intra velum, ubi erat altare incensi, nec quemquam immundum ad sancta fas esset accedere⁷; quomodo id quotidie summus sacerdos implebat, si filios procreabat? Nam si ægritudo illi accidisset, quis loco ejus fungeretur, si quis inquirat; responderi potest, quod gratia Dei non ægrotabat: numquid sic etiam de filiorum procreatione responderi potest? Unde fit consequens, ut aut continens

¹ Vide supra quæst. XVII. — ² Levit. XVII, 11. — ³ Id. XXI, 11. — ⁴ Ibid. 12. — ⁵ Id. VIII, 33. — ⁶ Id. XV, 16. — ⁷ Exod. XXX, 7.

esset, aut diebus aliquibus intermitteretur incensum; aut si illud intermittere non posset, quod non nisi per summum sacerdotem necesse esset imponi, non fieret immundus coitu conjugali, merito præcipuæ sanctificationis suæ. Aut si etiam ad ipsum pertinet, quod de omnibus filiis Aaron in consequentibus dicit, ut nullus eorum accedat ad sancta, si cui aliquid acciderit immunditiæ; illud profecto restat accipere, quod nonnullis diebus non imponebatur incensum.

QUÆSTIO LXXXIII.

Quod autem super funus patris sui summus sacerdos prohibetur intrare¹, quæri potest, quomodo jam esse poterat summus sacerdos, nondum mortuo patre suo, cum eos patribus succedere jubeat. Ideo necesse erat nondum sepulto summo sacerdote, continuo substitui sacerdotem propter continuationis incensum, quod per summum sacerdotem quotidie oportebat imponi. Quanquam et illa quæstio de ægritudine summi sacerdotis manet, si vel moriturum necesse erat diebus aliquibus ægrotare: nisi forte et hoc ita solvatur, ut dicatur non solere summos sacerdotes, nisi subito mori, non præcedente ægritudine; sicut de ipso Aaron Scriptura testatur².

QUÆSTIO LXXXIV.

ANIMADVERTENDUM est quoties dicit: « Ego Dominus, » qui sanctifico eum³, » loquens de sacerdote: cum hoc etiam Moysi dixerit: « Et sanctificabis eum⁴. » Quomodo ergo et Moyses sanctificat et Dominus? Non enim Moyses pro Domino: sed Moyses visibilibus sacramentis per ministerium suum; Dominus autem invisibili gratia per Spi-

¹ Levit. xxi, 11. — ² Num. xx, 26. — ³ Levit. xx, 15. — ⁴ Exod. xxix, 14.

ritum sanctum, ubi est totus fructus etiam visibilium sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione invisibilis gratiæ, visibilia sacramenta quid prosunt? Merito autem quæritur, utrum etiam ista invisibilis sanctificatio sine visibilibus sacramentis, quibus visibiliter homo sanctificatur, pariter nihil prosit: quod utique absurdum est. Tolerabilius enim quisque dixerit sine illis istam non esse, quam si fuerit non prodesse, cum in ista sit omnis utilitas illorum. Sed etiam hoc, quod sine illis ista esse non possit, quomodo recte dicatur, intuendum est. Nihil quippe profuit Simoni mago visibilis baptismus, cui sanctificatio invisibilis defuit¹: sed quibus ista invisibilis, quoniam affuit profuit, etiam visibilia sacramenta perceperant, similiter baptizati. Nec tamen Moyses, qui visibiliter sacerdotes sanctificabat, ubi fuerit ipse ipsis sacrificiis vel oleo sanctificatus ostenditur: invisibiliter vero sanctificatum negare quis audeat, cujus tanta gratia præeminebat? Hoc et de Joanne Baptista dici potest: prius enim baptizator, quam baptizatus apparuit². Unde eum sanctificatum nequaquam negare possumus: id tamen in eo factum visibiliter non invenimus antequam ad ministerium baptizandi veniret. Hoc et de latrone illo, cui secum crucifixo Dominus ait: « Hodie mecum eris in paradiso³. » Neque enim sine sanctificatione invisibili tanta felicitate donatus est. Proinde colligitur invisibilem sanctificationem quibusdam affuisse atque profuisse sine visibilibus sacramentis, quæ pro temporum diversitate mutata sunt, ut alia tunc fuerint, et alia modo sint: visibilem vero sanctificationem, quæ fieret per visibilia sacramenta, sine ista invisibili posse adesse, non posse prodesse. Nec tamen ideo sacramentum visibile contemnendum est: nam contemptor ejus invisibiliter sanctificare nullo modo potest. Hinc est quod Cor-

¹ Act. viii, 13. — ² Matth. iii, 14. — ³ Luc. xxiii, 43.